

turele verslaving aan realistische manieren van representatie' (Winston 1996: 44), en dit geheel in tegenspraak met de grote inspanningen die geleverd worden om apparaten te fabriceren, te ontwikkelen en te stroomlijnen die er juist op gericht zijn de werkelijkheid waar te nemen.

Maar er zit nog een ander problematisch aspect aan het discours over representatie in documentaires. En dat aspect hangt nauw samen met de manier waarop documentaires worden geanalyseerd. Natuurlijk is het overduidelijk dat woorden en beelden op diverse vlakken van mekaar verschillen, maar toch wordt de analyse van beelden vaak behandeld als een tekstanalyse, waardoor ook de identiteiten of culturen die worden afgebeeld gelijkgesteld worden met een tekst. Deze tekstualisering van antropologie en sociale wetenschappen en, op grotere schaal, de tekstualisering van culturen, is een reducerend discours dat aan herziening toe is. In het vervolg van mijn tekst wil ik zowel de positivistische aanspraken als het getekstualiseerde discours over representatie in documentaires behandelen.

'Het einde van positivistische pretenties'

De algehele *verslaving* aan realistische representatiewijzen drukt zich uit in een hele reeks positivistische pretenties. De antropoloog Clifford Geertz stelt dat geschreven etnografieën gebaseerd zijn op pseudo-aanspraken zoals tekst-positivisme, etnografische buikspreekrij, onduidelijk auteurschap enzovoorts. Er zijn zo heel wat van deze pretenties, maar ze komen allemaal op de één of andere manier neer op een poging om het onvermijdelijke te negeren: het feit dat alle etnografische beschrijvingen huisbereid zijn, dat het eerder gaat om een portret van de beschrijver zelf, dan van diegene die beschreven wordt. De constructie van zogenaamde wetenschappelijke teksten op basis van brede levenservaring –wat uiteindelijk het werk is van etnografen– is behoorlijk problematisch (Geertz 1988: 145). Geertz' onderneming is erop gericht de stichtende mechanismen in het ontstaan van teksten bloot te leggen, om op die manier de misplaatste autoritaire of naturalistische connotaties te ondermijnen. Zijn voornaamste doel is het doorprikken van de 'pretensions' van het tekstuele discours, die hun eigen constructie verbergen, om op die manier hun auteurschap en retoriek kritisch te evalueren.

Deze pretenties kunnen ook worden teruggevonden in het discours over documentaires. Ik zal daarom Geertz' formuleringen van verschillende 'pretenties' in het tekstuele discours gebruiken en ze vergelijken met het discours over de documentaire praktijk. Geertz gebruikt het volgende fragment van *LAfrique fantôme* van Michel Leiris (Paris, 1934) om de uiteenlopende pretenties van geschreven etnografieën in vraag te stellen:

'Right away this afternoon I go with Abba Jérôme to see (the Ethiopian woman) Emawayish and give her pens, ink, and a notebook so she can record for herself –or dictate to her son– the manuscript (of her songs), letting it be understood that the head of the expedition, if he is pleased, will present her with the desired gift.

(...)

Emawayish's words this afternoon when I told her, speaking of her manuscript, that it would be especially good for her to write down some love songs like those of the other night: "Does poetry exist in France?" And then: "Does love exist in France?"

PRETENTIE NUMMER 1

'There is text positivism: the notion that, if only Emawayish can be got to dictate or write down her poems as carefully as possible and they are translated as faithfully as possible, then the ethnographer's role dissolves into that of an honest broker passing on the substance of things with only the most trivial of transaction costs.' (Geertz 1989: 104)

De eerste en meest fundamentele pretentie bestaat erin het medium zelf positivistische eigenschappen toe te kennen. Het positivistische of naturalistische geloof –de aanname dat hetgeen voorgesteld wordt rechtstreeks en onproblematisch terugverwijst naar wat werd ervaren– lijkt in het discours over documentaire nog dominanter aanwezig dan in tekst. Kijken naar een documentaire is zoals je raam opendoen. Het beeld vanuit je raam is niet verstoord door het venster, of het huis waarin je staat. Aangezien de audiovisuele media in staat zijn een beeld te presenteren van de werkelijke waarneming, en aangezien het 'reële' herkenbare en zelfs mimetische sporen nalaat in zijn audiovisuele tegenhanger, lijken de positivistische vooronderstellingen nog veel moeilijker te bekritisseren. Als gevolg van deze aanname, blijft het idee bestaan dat beelden een voorstelling produceren die vrij is van censuur of manipulatie; beelden worden verondersteld de geïnterviewden te portretteren in hun eigen woorden, met hun eigen motoriek en lichaamstaal.

Televisieformats als *Het leven zoals het is* maken handig gebruik van deze vooronderstelling, om het publiek ervan te overtuigen dat het programma het leven presenteert 'zoals het echt is gebeurd'. Meer nog, de opgenomen beelden worden geïnterpreteerd als het onmiskenbare bewijs van het standpunt van de geïnterviewden. Bill Nichols spreekt in dit verband over het belang van de indexicaliteit in het discours over documentaires: *'I use indexical to refer to signs that bear a physical trace of what they refer to, such as fingerprint, X-ray, or photograph.'* (Nichols 1994: ix) De kracht van deze indexicaliteit bestaat erin het belang van de auteur, van het feitelijke maken en construeren van documentaires weg te blazen ten voordele van een discours over de authenticiteit van de beelden. De documentaire kan uit zichzelf de werkelijkheid aanbieden.

PRETENTIE NUMMER 2

'There is ethnographic ventriloquism: the claim to speak not just about another form of life but to speak from within it; to represent a depiction of how things look from "an Ethiopian (woman poet's) point of view" as itself an Ethiopian (woman poet's) depiction of how they look from such a view.' (Geertz 1989: 104)

De tweede pretentie gaat over de relatie tussen onderzoeker/auteur en de 'ander'. Erg in de mode de laatste tijd zijn de documentaires en televisieformats waarin diegenen die worden geïnterviewd de kans krijgen om zichzelf te filmen: door de camera op zichzelf te richten wordt de veronderstelde authenticiteit van de geregistreerde beelden gegarandeerd.

In 2000 zond de BBC een programma uit onder de naam *Videonation*, dat werd gepromoot voor zijn waarheidsgetrouwe benadering, omdat alle interviewfragmenten door de 'deelnemers' zelf waren opgenomen. Ze hadden camera's gekregen om hun eigen levens 'op hun eigen manier' vast te leggen. Wat echter overduidelijk was voor de